

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-41>

УДК 334.7; 339.9

ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ І ТНК В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF COMPETITIVENESS OF DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISES AND TRANSNATIONAL COMPANIES IN UKRAINE

Ляховська Олена Василівна

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4838-5619>

Liahovska Olena

State Institution "M.I. Dolishniy Institute of Regional Research
of the NAS of Ukraine"

Досліджено діяльність машинобудівних ТНК на території України. Визначено їх частку у виробленій машинобудівній продукції. Окреслено конкурентні переваги машинобудівних ТНК і національних товаровиробників, зокрема, зазначено, що конкурентні переваги вітчизняних машинобудівних корпорацій посилюються із державною підтримкою їх діяльності і захистом прав національних виробників, натомість ТНК переважають масштабністю своєї діяльності і рівнем фінансування розвитку. Порівняно вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на розвиток машинобудівних компаній в Україні. Виділено найбільш критичні вітчизняні машинобудівні виробництва, які з часом можуть стати неконкурентоспроможними, поряд із ТНК: виробництво складових і запчастин до автомобілів, виробництво машин і устаткування спеціального призначення, виробництво кабельної продукції, а також, виробництва легкових автомобілів. Окреслено основні проблеми, а також, наведено рекомендації щодо розвитку вітчизняних машинобудівних компаній в Україні.

Ключові слова: машинобудування, транснаціональні компанії, машинобудівні підприємства, виробництво продукції машинобудування, виробничі потужності.

The activity of machine – building TNCs on the territory of Ukraine is investigated. In 2020, there were about 20 such enterprises. It was found that their share in the production of machine-building products was quite high. In particular, the largest share of TNCs in the output of motor vehicles, trailers and semi-trailers and other vehicles – 46.28%. The competitive advantages of machine-building TNCs and national producers are outlined, in particular, it is noted that the competitive advantages of domestic machine-building corporations are enhanced with state support and protection of national producers' rights. As TNCs have extensive experience in oversaturated countries, the Ukrainian market, which is free from oversaturation and has a favorable geographical location, is attractive for the creation of machine-building industries. In some segments of machine building in Ukraine, production volumes decreased significantly due to reduced competitive advantages of domestic enterprises compared to products of foreign companies, which are characterized by lower cost, high quality, originality and active stimulation of demand for their products. Therefore, TNC units are already operating in these segments (or may potentially operate in the future), given the release of niches in the Ukrainian market. The influence of external and internal factors on the development of machine-building companies in Ukraine is compared. The most critical domestic machine-building industries, which may eventually become uncompetitive, along with TNCs: production of components and spare parts for cars, production of machinery and equipment for special purposes, production of cable products. The problem of passenger car production was singled out as critical for Ukraine in the context of growing import dependence (16% of imports of mechanical engineering products are cars). Today the production of cars in Ukraine is practically stopped. Significant impact on the development of Ukrainian engineering unstable political and economic situation. In particular, a significant number of plants in Ukraine closed in 2014 due to the war. Instead, the invasion of Russian troops into Ukraine in 2022 will have more critical consequences for the domestic engineering industry and Ukraine's economy in general. The main problems are outlined, as well as recommendations for the development of domestic machine-building companies in Ukraine.

Keywords: mechanical engineering, multinational companies, machine-building enterprises, production of mechanical engineering products, production capacities.

Постановка проблеми. В останні роки виробники машинобудівної продукції в Україні зіткнулись із рядом проблем, одна із яких – висока конкуренція. Зокрема, збільшення частки ТНК (транснаціональних компаній) у машинобудуванні України викликає сумніви щодо переваг позитивного ефекту від їх діяльності чи загроз для вітчизняних виробників. У цьому контексті, доцільно дослідити особливості функціонування ТНК і вітчизняних корпорацій у кожному з секторів машинобудування, визначити їх проблеми і конкурентні переваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку машинобудівних підприємств в Україні широко досліджувана і висвітлена в працях вітчизняних науковців, зокрема, Стадник В. В., Головчук О. В., Головчук Ю. О. висвітлюють тенденції і проблемні аспекти в управлінні функціонуванням і розвитком підприємств машинобудування [1], Герасимчук В. Г., Липисієнко А. П. обґрунтували основні тенденції машинобудівного комплексу в останні роки і перспективи розвитку цього сектору промисловості [2]. Водночас основою дослідження стали наукові доробки щодо розвитку транснаціональних компаній. Зокрема, Ткаченко Д. досліджено шляхи удосконалення механізму державного регулювання діяльності ТНК [3], Наумова Л. М. висвітила принципи регулювання діяльності ТНК в Україні в контексті забезпечення національних економічних інтересів [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних дослідженнях не виокремлюють діяльність національних компаній і ТНК, як окремих факторів, що формують внутрішній ринок і експортний потенціал машинобудування України. Тому, доцільно зазначити, що виявлення проблем конкурентності вітчизняних машинобудівних підприємств і ТНК в Україні дозволить виявити можливі шляхи розвитку вітчизняного машинобудування, а також, окреслити результати функціонування машинобудівних ТНК на території України.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – окреслити проблеми конкурентності вітчизняних машинобудівних підприємств і ТНК в Україні

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудування в Україні – один із найбільш комплексних секторів промисловості, що в останні роки характеризувався нестабільною динамікою виробництва. Проте,

в цьому секторі промисловості почали активно функціонувати ТНК [5]. До прикладу, у секторі виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції в Україні (код 26) функціонувало два дочірні підприємства зарубіжних компаній (ТНК), що виробляли близько 10% реалізованої продукції цього сегменту машинобудування: ТОВ “Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед” і ТОВ “ХАН-Електробау Україна” (табл. 1). Виробництвом електричного устаткування в Україні (код 27) займалися два дочірні підприємства ТНК, які виробляли близько 2% реалізованої продукції цього сегменту машинобудування – ТОВ “Фуджікура Аутомобілів Україна Львів” і ТОВ “ДП Рельполь-Альтера”. Виробництвом машин і устаткування, невіднесених до інших угруповань (код 28) – п'ять дочірніх підприємств ТНК: ПрАТ “СКФ Україна”, ТОВ “Дювельсдорф Україна”, ТОВ “Діскавері – бурове обладнання (Україна)”, ТОВ “Манн+Хуммель ФТ Україна” і ТОВ “Камоцці”. Їх частка у реалізованій машинобудівній продукції у 2020 році становила близько 3,86%. Серед виробників автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (код 29) активно функціонували 8 підрозділів ТНК. До прикладу, у 2020 році ними було вироблено більше 40% продукції цього сегменту машинобудування.

Машинобудівні підприємства в Україні функціонують у нестійкому економічному середовищі. Зокрема, в останні роки спостерігалось значне ослаблення світової економіки внаслідок карантинних заходів, спричинених COVID-19, військових дій. Водночас на діяльність підприємств негативно вплинули такі макроекономічні чинники як нестабільна політико-економічна ситуація в державі (у зв'язку з веденням військових дій на території України), хитка цінова політика на енергоносії, паливомастильні матеріали, зниження платоспроможності населення, нестабільна кредитна політика, зростання податкового тиску та ін. Окрім того, діяльність машинобудівних виробництв вимагає залучення значних капіталовкладень та ефективного управління інвестиційними ресурсами, тісного взаємозв'язку з постачальниками і покупцями продукції, розвитку інновацій і технологій, залучення кваліфікованого персоналу, високого рівня управління на підприємствах та ін. З огляду на це, можна виділити основні фактори, що формують конкурентні переваги машинобудівних підприємств і визначити, який вплив вони мають на діяльність вітчизняних корпорацій і ТНК (табл. 2).

Таблиця 1

Частка ТНК у реалізованій машинобудівній продукції України, %

Код за КВЕД	Підприємство	2020
26	ТОВ "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед"	9,54
	ТОВ "ХАН-Електробау Україна"	0,51
	Разом	10,05
27	ТОВ "Фуджікура Аутомотів Україна Львів"	2,15
	ТОВ "ДП Рельполь-Альтера"	0,13
	Разом	2,28
28	ПрАТ "СКФ Україна"	2,41
	ТОВ "Дювельсдорф Україна"	0,11
	ТОВ "Діскавері-бурове обладнання (Україна)"	0,19
	ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна"	0,60
	ТОВ "Камоцці"	0,55
	Разом	3,86
29	ТОВ "Кромберг енд шуберт Україна ЛУ"	5,37
	ТОВ "Кромберг енд шуберт Україна ЖУ"	3,70
	ТОВ "Ядзакі Україна"	4,18
	ТОВ "Унгвайер"	0,84
	ТзОВ "Леоні Ваерінг Системс УА ГмБХ"	14,42
	ТОВ "Електроконтакт Україна" (ТзОВ "ЕКУ")	2,96
	ТОВ "СЕ Борднетце – Україна"	8,25
	ТОВ "Аутомотів Електрик Україна"	1,08
	ТОВ "Костал Україна"	5,48
	Разом	46,28

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності вказаних підприємств

Загалом можна стверджувати, що основні конкурентні переваги вітчизняних машинобудівних корпорацій посилюються із державною підтримкою їх діяльності і захистом прав національних виробників. Натомість ТНК переважають масштабною своєю діяльністю і рівнем фінансування розвитку. Варто зазначити, що ТНК мають також позитивний вплив на розвиток національної економіки, зокрема, на створення робочих місць, підвищення стандартів ведення бізнесу, заміщення імпорту шляхом реалізації виробленої продукції в Україні.

Водночас ТНК мають великий досвід виготовлення продукції в країнах із перенасиченим ринком. Відтак, вільний від перенасичення український ринок зі сприятливим географічним розміщенням привабливий для створення машинобудівних виробництв. До прикладу, високу зацікавленість у розгортанні виробництва на території України проявляють

виробники машинобудівної продукції Туреччини, КРН, Білорусі, ФРН, Польщі, Румунії.

В окремих сегментах машинобудування України значно зменшились обсяги виробництва, що спричинено зниженням конкурентних переваг продукції вітчизняних підприємств, порівняно з продукцією іноземних компаній, для яких характерні нижча собівартість, висока якість, оригінальність та активне стимулювання попиту на свою продукцію. Тому, у цих сегментах вже функціонують підрозділи ТНК (або потенційно можуть функціонувати у майбутньому), з огляду на вивільнення ніш на українському ринку.

Виділимо найбільш критичні вітчизняні машинобудівні виробництва, які з часом можуть стати неконкурентоспроможними, поряд із ТНК:

– виробництво складових і запчастин до автомобілів. ТНК в Україні виробляють понад 40% продукції для автомобільної промисло-

Таблиця 2

Фактори впливу на розвиток машинобудівних компаній в Україні

Фактор	Вітчизняні підприємства	ТНК
<i>Зовнішні фактори</i>		
Політико-економічна ситуація в державі	Повністю залежні від політико-економічного середовища	При зростанні ризику політико-економічної нестабільності ТНК можуть перенести виробництво
Податкове навантаження	Держава може стимулювати розвиток виробництва податковим регулюванням чи захищати права національних виробників через інструменти податкової політики	Зацікавлені у функціонуванні на території з меншою відсотковою ставкою податку. Держава може збільшити податковий тиск із метою захисту прав національних виробників
Коливання курсу національної валюти	Рівень впливу зміни валюти визначається валютою розрахунку з постачальниками сировини і покупцями продукції	89% машинобудівних ТНК в Україні працюють на толінговій основі, тому зміна курсу національної валюти має мінімальний вплив на фінансовий стан ТНК
Платоспроможність населення	Для виробників, що реалізують продукцію виключно на внутрішньому ринку, цей чинник найбільш суттєвий	Суттєвий чинник впливу на діяльність ТНК, що реалізують продукцію в Україні. На експортерів готової продукції цей фактор має мінімальний вплив
<i>Внутрішні фактори (потенціал)</i>		
Виробничий потенціал	Більшість великих вітчизняних машинобудівних підприємств функціонують на сформованих виробничих потужностях, що надає їм відповідну перевагу. Проте, ці потужності є здебільшого низькотехнологічними і зношеними (фізично та морально)	Як правило ТНК формують свою політику розвитку виробничого потенціалу і дотримуються її, незалежно від локації їх підрозділу. Вирізняються високим рівнем інвестування і фінансування виробничих потужностей
Кадровий потенціал	Переважно вітчизняні підприємства перебувають на стадії адаптації своєї кадрової політики до сучасних вимог із застосуванням конкурентних стимулів для працівників. Окрім того, вони не завжди можуть забезпечити відповідне підвищення кваліфікації персоналу і здобуття досвіду міжнародного рівня	ТНК ведуть якісну кадрову політику, що дозволяє стимулювати залучення кваліфікованих працівників. Це, зокрема, санітарно-гігієнічні, виробничі, соціальні умови праці, стабільна, відносно конкурентна оплата праці і фінансове стимулювання, практики та курси міжнародного рівня та ін.
Інноваційний потенціал	Рівень розвитку інновацій в Україні, обсяг їх фінансування, стимулювання роботи науково-дослідних центрів і інститутів значно поступається рівню міжнародних компаній	Машинобудівні ТНК володіють потужними науково-виробничими центрами, що координують впровадження інновацій у виробництво. Це надає їм значні конкурентні переваги
Ринковий потенціал	Вітчизняні виробники мають певні пріоритети на внутрішньому ринку, але їм складніше налагодити економічні зв'язки міжнародного рівня	Масштабність діяльності ТНК спрощує налагодження економічних зв'язків з контрагентами на будь-якому рівні

Джерело: авторська розробка

вості, тоді як вітчизняні виробництва занепадають. Такі тенденції зумовлені зниженням попиту на складові для виробництва автомобілів в Україні. Натомість розширення міжнародної співпраці з постачання вітчизняної продукції для світових виробників автотранспорту ускладнюється високими вимогами до стандартів виробництва і якості продукції. ТНК мають значні конкурентні переваги в цьому сегменті, зокрема, налагоджену сталу співпрацю зі світовими виробниками автотранспорту;

– *виробництво машин і устаткування спеціального призначення*. До прикладу, в Україні стрімко розвинуло свою діяльність підприємство ТНК із виробництва бурового обладнання ТОВ “Діскавері – бурове обладнання (Україна)”, натомість немає жодного великого вітчизняного підприємства з цього виду виробництва. Відповідно назване підприємство ТНК розглядає перспективу реалізації своєї продукції на внутрішньому ринку (у 2019 році було запущено перше обладнання в Україні, до цього часу вся продукція експортувалась). З огляду на високий рівень технологічного розвитку, ТОВ “Діскавері – бурове обладнання (Україна)” може стати флагманом виробництва бурового обладнання для вітчизняного ринку. Загалом виробництво спеціального устаткування – це вільна ніша українського ринку машинобудування. Продукція цього сегменту є високотехнологічною, тому налагодження її виробництва потребує значних капіталовкладень;

– *виробництво кабельної продукції*. На сьогодні ТНК виробляють в Україні незначну частку кабельної продукції машинобудування, яку повністю експортували за кордон. Водночас вітчизняні виробники не задовольняють внутрішній попит, оскільки окремі види кабельної продукції практично не виготовляються в Україні (до прикладу, оптичні патчкорди, оптичні пігтейли, оптичний кабель спеціального призначення OPGW та ін.). Відповідно попит на внутрішньому ринку покривається винятково імпортованою продукцією. Окрім цього, вітчизняні виробники не можуть забезпечити повний цикл виробництва і використовують імпортовану сировину. Відповідно собівартість продукції вітчизняних корпорацій і ТНК практично однакова, а якість може конкурувати на ринку. Відтак, у перспективі ТНК можуть повністю зайняти практично вільну нішу українського ринку збуту кабельної продукції і скласти конкуренцію вітчизняним компаніям.

Доцільно окремо виділити проблему *виробництва легкових автомобілів* як критичну для України у контексті зростання імпортозалежності (16% імпорту продукції машинобудування – це легкові автомобілі). Свого піку автомобілебудування України досягло у 2008 році, коли було виготовлено 401 599 авто, із них понад 1/2 – на Запорізькому автомобілебудівному заводі. Проте, на сьогодні виробництво автомобілів в Україні практично зупинене, що зумовлено низкою чинників, серед яких: світова фінансова криза 2009 року, внаслідок якої зросла вартість імпортованих частин та різко і суттєво знизилась купівельна спроможність населення і скоротились програми кредитування; відкриття внутрішнього ринку після вступу до СОТ; безмитний ввіз автомобілів на європейській реєстрації.

Як наслідок, на сьогодні виробництво автомобілів в Україні практично відсутнє (у 2020 році виготовлено 4202 одиниці автотранспорту), а автомобільні компанії переживають кризові часи і перебувають під загрозою закриття. У такій ситуації посилюються конкурентні переваги ТНК, які проявляються на фоні слабких позицій вітчизняних виробників і повної відсутності певних виробництв.

За останні роки структура українського машинобудування зазнала чималих змін у контексті розвитку підприємств. Так, внаслідок агресії з боку Росії Україна втратила значні виробничі потужності, розташовані в Донецькій і Луганській областях. АТ “Ясинуватський машинобудівний завод”, ТОВ “Луганський завод автомобільних радіаторів”, АТ “Стахановський вагонобудівний завод”, ТОВ “Луганський електромашинобудівний завод” та ін. заводи, які знаходились на території військових дій, були зруйновані. Зважаючи на активне ведення військових дій на всій території України з початку 2022 року, знищення інфраструктури і виробничих потужностей заводів, значне погіршення соціально-економічного становища у країні, можна прогнозувати закриття і часткове припинення діяльності ще ряду машинобудівних підприємств.

Закриття таких потужних виробництв зазвичай супроводжується реалізацією на аукціонах значних виробничих потужностей із метою покриття боргів. Відповідно, часто на їх базі утворюються нові виробництва – підприємства ТНК (до прикладу, ТОВ “Аутомобілі Електрик Україна” створено на виробничих потужностях колишнього заводу “Гравітон”) або з часом відновлюють роботу заводів вітчизняні інвестори (до прикладу, ТОВ “Дро-

гобицький завод автомобільних кранів”, який у 2017 році було визнано банкрутом, у 2019-му відновив свою діяльність).

Оскільки відновлення і запуск виробничих потужностей (а надто машинобудівних) вимагає значних фінансових вкладень, доцільніше уникати закриття вітчизняних підприємств шляхом стимулювання їх діяльності за допомогою виваженої податкової політики, доступного кредитування та ін. інструментів державного регулювання. Ще одним вагомим аргументом на користь підтримки вітчизняних машинобудівників є те, що при ефективному управлінні виробничою базою та інфраструктурою на місці закритого підприємства-банкрута ТНК розгортають потужні прибуткові виробництва.

Висновки. Зважаючи на складну політико-економічну ситуацію в Україні, важко спрогнозувати розвиток промислових виробництв, оскільки виникають такі ризика, як фізична небезпека, знищення основних засобів, закриття доступу до міжнародного ринку (ускладнена логістика) та інші. Для забезпечення ефективного функціонування національних виробників, необхідно врахувати фактори впливу на їх розвиток у ретроспективі. Загалом окреслені проблеми машинобудування в Україні переконливо доводять у необхідність цілеспрямованих протекціоністських дій держави у напрямку забезпечення подальшого розвитку вітчизняних виробників, надто з позиції відстоювання національних інтересів в умовах глобальної нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стадник В. В., Головчук О. В., Головчук Ю. О. Стан і чинники економічної динаміки підприємств машинобудування України. *Проблеми економіки*. 2017. № 2.
2. Герасимчук В. Г., Липисієнко А. П. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 19 (1). С. 75–79.
3. Ткаченко Д. Шляхи удосконалення механізму державного регулювання діяльності ТНК в Україні. *Evropský časopis ekonomiky*. 2019. С. 86–92.
4. Наумова Л. М. Принципи регулювання діяльності ТНК в Україні у контексті забезпечення національних економічних інтересів. *Вісник ХНТУ*. 2020. № 1–2 (72). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/327130508.pdf>
5. Ляховська О. В. Місце та роль корпорацій у вітчизняному машинобудуванні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. пр. 2021. Вип. 5(151). С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2021-5-1>.

REFERENCES:

1. Stadnyk V. V., Holovchuk O. V., Holovchuk Yu. O. (2017) Stan i chynnyky ekonomichnoyi dynamiky pidpryyemstv mashynobuduvannya Ukrainy [State and factors of economic dynamics of machine-building enterprises of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, vol. 2.
2. Herasymchuk V. H., Lypysiyenko A. P. (2018) Tendentsiyi rozvytku mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy [Development trends of the machine-building complex of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 19 (1), pp. 75–79. (in Ukrainian)
3. Tkachenko D. (2019) Shlyakhy udoskonalennya mekhanizmu derzhavnogo rehulyuvannya diyal'nosti TNK v Ukraini [Ways to improve the mechanism of state regulation of TNC activity in Ukraine]. *Evropský časopis ekonomiky*, pp. 86–92. (in Ukrainian)
4. Naumova L. M. (2020) Pryntsypy rehulyuvannya diyal'nosti TNK v Ukraini u konteksti zabezpechennya natsional'nykh ekonomichnykh interesiv [Principles of regulating the activities of TNCs in Ukraine in the context of ensuring national economic interests]. *Visnyk KHNTU*, vol. 1–2 (72). Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/327130508.pdf> (ccessed October 24, 2022)
5. Lyakhovs'ka O. V. (2021) Mistse ta rol' korporatsiy u vitchyznyanomu mashynobuduvanni [The place and role of corporations in domestic engineering]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy: zb. nauk. pr.*, vol. 5(151), pp. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2021-5-1> (accessed October 24, 2022).